

รูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุข ในองค์กรธุรกิจเครือข่าย

Buddhist Psychology Model Promotes Happy Creative Leadership Create in Network Business Organization

Received: August 30, 2024
Revised: December 05, 2024
Accepted: December 10, 2024

วิไล ถาวรสุวรรณ¹ และ เมธาวี อุดมธรรมานภาพ²
Vilai Thavornsuwon and Methawee Udomtammanuphap
(vilai.nui1959@gmail.com and laocup@gmail.com)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมและทฤษฎีจิตวิทยาในการส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย 2. เพื่อสังเคราะห์รูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย 3. เพื่อประเมินและนำเสนอรูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย การเก็บข้อมูลเริ่มจากการศึกษาเอกสารจากพระไตรปิฎก ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 17 คน การจัดสนทนากลุ่มกับผู้เชี่ยวชาญ 12 คน และการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญพิเศษ 9 คน เครื่องมือทุกชิ้นผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญและได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัย มีการประเมินรูปแบบครอบคลุม 4 ด้าน คือ ความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้และความมีประโยชน์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธี Triangulation Technic, Logical Matrix Technic และ 6'C Technic

ผลการวิจัยมีดังนี้ 1. วิเคราะห์หลักธรรมและทฤษฎีจิตวิทยาในการส่งเสริมภาวะผู้นำ พบว่า มีการผสมผสานระหว่างหลักพุทธธรรมและทฤษฎีจิตวิทยา โดยหลักพุทธธรรมประกอบด้วยหลักไตรสิกขาและหลักพละ 5 ส่วนทฤษฎีจิตวิทยาประกอบด้วยทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์และแนวคิดจิตวิทยาเชิงบวก PERMA Model ซึ่งทั้งหมดนี้สอดคล้องและเหมาะสมกับการพัฒนาภาวะผู้นำในด้านคุณธรรม การสร้างสุขและการ

¹ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Ph.D. Buddhist Psychology Program, Department of Psychology, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

² ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Department of Psychology, Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

เป็นต้นแบบ เพื่อสร้างความเชื่อ แรงจูงใจ ความสุขในองค์กร ตลอดจนการพัฒนาธุรกิจ เครือข่ายและระบบการสื่อสารในยุคดิจิทัล 2. การสังเคราะห์รูปแบบพุทธจิตวิทยา ส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรคสุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย ได้บูรณาการศาสตร์ 3 ด้าน เข้าด้วยกัน ได้แก่ พุทธธรรม จิตวิทยาและแนวคิดคุณสมบัติผู้นำสร้างสรรคสุข จนเกิด เป็นโมเดล "พุทธจิตภาวะผู้นำสร้างสุข 2MCSV" ที่มีองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ คือ การใช้สติในการดำเนินชีวิตและธุรกิจ การเป็นผู้นำต้นแบบ การสร้างสรรคสุขในองค์กร การสร้างความยั่งยืน และการเพิ่มคุณค่า โมเดลนี้มุ่งเน้นการพัฒนาผู้นำให้สามารถสร้าง สุขภาวะองค์กรรวมทั้ง 6 ด้าน ครอบคลุมทั้งสุขภายนอก สุขภายใน สุขในตนเอง สุขใน การทำงานร่วมกับผู้อื่นและสุขในการทำงาน เพื่อสร้างความเชื่อ แรงจูงใจและความสำเร็จ ในธุรกิจเครือข่ายอย่างยั่งยืน 3. การประเมินรูปแบบพุทธจิตวิทยาเพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำ สร้างสรรคสุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย ได้รับการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ผ่านระบบ การประเมินมาตรฐาน 4 มิติ คือ ความถูกต้องครอบคลุม ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ในการนำไปใช้ และความมีประโยชน์ ผลการประเมินพบว่ารูปแบบนี้ได้คะแนนระดับมาก ที่สุดในทุกด้าน จึงสรุปได้ว่ามีประสิทธิภาพและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง

คำสำคัญ : พุทธวิทยา, ผู้นำ, ภาวะผู้นำสร้างสรรคสุข, องค์กรธุรกิจเครือข่าย

Abstract

This research aims to: 1. analyze the principles of Buddhist teachings and psychological theories that promote creative leadership for well-being in network business organizations, 2. synthesize a Buddhist psychological model for promoting creative leadership for well-being in network business organizations, and 3. evaluate and present a Buddhist psychological model for promoting creative leadership for well-being in network business organizations. The data collection process began with a review of documents from the Tripitaka, related textbooks, and previous research. This was followed by in-depth interviews with 17 key informants, focus group discussions with 12 experts, and evaluations by 9 specialized experts. All research instruments were validated by experts and received ethical approval. The model was evaluated based on four dimensions: accuracy, appropriateness, feasibility, and usefulness. Data were analyzed using Triangulation Technique, Logical Matrix Technique, and 6'C Technique.

The findings are as follows: 1. The analysis of Buddhist principles and psychological theories for promoting leadership revealed an integration of Buddhist teachings and psychological theories. Buddhist teachings include the Threefold Training (Tri-Sikkha) and the Five Strengths (Pañca-bala), while psychological theories include Maslow's Motivation Theory and the Positive Psychology PERMA Model. These frameworks align with the development of leadership in terms of morality, well-being, and role modeling, which help build trust, motivation, happiness in organizations, and the development of network businesses and communication systems in the digital era. 2. The synthesis of a Buddhist psychological model for promoting creative leadership for well-being in network business organizations integrated three fields: Buddhist teachings, psychology, and the concept of creative leadership for well-being. This resulted in the "Buddhist Leadership Well-being Model 2MCSV," which includes five key components: mindfulness in life and business, leading by example, creating well-being within the organization, sustainability, and value creation. This model focuses on developing leaders who can create a holistic well-being across six dimensions: external well-being, internal well-being, self-well-being, well-being in collaboration with others, and well-being in work, to foster trust, motivation, and success in sustainable network business. 3. The evaluation of the Buddhist psychological model for promoting creative leadership for well-being was conducted by experts through a four-dimensional assessment system: accuracy, appropriateness, feasibility of application, and usefulness. The evaluation results showed that the model scored the highest in all areas, confirming its effectiveness and practical applicability.

Keywords: Buddhist Psychology, Leader, Creative Leadership for Well-being, Network Business Organization

บทนำ

พุทธจิตวิทยาเป็นการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ตามหลักพุทธธรรมเพื่อดับทุกข์และการส่งเสริมความสุขที่มีด้านงาน โดยเน้นการใช้สติปัญญาในการแก้ไขอุปสรรคและปัญหาตามหลักอริยสัจ 4 เข้าใจเหตุแห่งทุกข์เป็นบริบทที่ผู้นำทางองค์กรให้ความสนใจเพื่อบูรณาการจากหลักพุทธธรรมกับหลักจิตวิทยานำมาปฏิบัติให้การกำจัดจิตได้ดำเนินไปด้วยดี ผู้นำทางพุทธจิตวิทยาจึงมีความสำคัญ ซึ่งหลักการแนวคิดผู้นำในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้นำของพุทธบริษัท 4 ด้วยพุทธธรรมบารมี โดยทรงเป็นผู้นำที่ยึดธรรมเป็นหลักการนำพาสมาชิกในองค์กร เหล่าพุทธบริษัท 4 ไปสู่แนวทางแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงอันเป็นเป้าหมายสุดท้ายในการนำและภาวะผู้นำของพระพุทธองค์ตามเหตุปัจจัยโดยให้สมาชิกเครือข่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้และปฏิบัติ การสร้างแรงจูงใจ ด้วยผลจากการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง การให้ความสำคัญระหว่างคนและงานอย่างเท่าเทียมกัน การกระตุ้นและส่งเสริมสมาชิกให้ดำเนินกิจกรรมในการปฏิบัติอย่างเต็มกำลังความสามารถ รวมถึงรูปแบบการสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในองค์กรกับสมาชิกภายนอกองค์กรเพื่อขยายเครือข่ายพุทธบริษัท 4 เป็นต้นแบบของการสร้างเครือข่ายผู้นำและภาวะผู้นำองค์กร (พระมหาเถรานุวัตร, 2564)

ภายใต้แรงผลักดันของกระแสโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วหลายมิติ พร้อมกัน ท่ามกลางการชะลอตัวกระแสเศรษฐกิจโลกในปี 2022 สถานการณ์ภาวะเงินเฟ้อที่สูงขึ้นจากต้นทุนพลังงานและโภคภัณฑ์ได้ส่งผ่านต้นทุนมาสู่ผู้บริโภคที่เพิ่มขึ้นเป็นปัจจัยกดดันผู้บริโภคส่งผลต่อการลดความมั่นคงครัวเรือนในประเทศ วิถีชีวิตของประชากรในสังคมเปลี่ยนแปลงไปตั้งเป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ เปลี่ยนทั้งรูปและนาม โดยทั้งภาครัฐและเอกชนได้ปรับเปลี่ยนระบบการดำเนินงานผ่านระบบดิจิทัล (Digital) ด้วยการสนับสนุนให้บุคคลในองค์กรสามารถทำงานจากที่บ้าน (Work from Home) เพื่อลดความเสี่ยง ลดต้นทุนด้านบุคคล ลดความเครียด ลดทุกข์ ในภาคธุรกิจหลายธุรกิจทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ต้องชะลอตัวและปิดตัวลงเนื่องจากขาดสภาพคล่อง (สมประวิณ มันประเสริฐ, 2565)

ผลกระทบจากเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ พฤติกรรมด้านสังคมของประชากร ยุคการเปลี่ยนแปลงโลกอย่างรวดเร็ว (Disruption) ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการสื่อสารแบบไร้ขีดจำกัดมีอิทธิพลต่อวิถีการดำรงชีวิตประจำวันของประชากร ซึ่งทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจโดยเฉพาะธุรกิจเครือข่ายถูกผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้นำขาดความเชื่อมั่นต่อความสำเร็จ แรงจูงใจลดถอย ความสุขในการดำเนินงานลดลงเมื่อบรรลุเป้าหมายน้อยลง ไม่เข้าใจการปรับตัวตามหลักพุทธจิตวิทยา (David Ross, 2022)

ดังนั้น เพื่อให้องค์กรสามารถปรับตัวได้ทันยุคสมัย ผู้นำและภาวะผู้นำ (Leadership) ในองค์กรคือบุคคลสำคัญในการขับเคลื่อนการบริหารให้บรรลุผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายขององค์กรภายใต้สถานการณ์ที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ภาวะผู้นำที่แตกต่างกันในการบริหารจัดการปัญหา เป็นปัจจัยที่ให้ผลประกอบการของแต่ละองค์กรต่างกัน ดังนั้น ภาวะผู้นำขององค์กรที่มีความพร้อมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ มีสติปัญญา มีไหวพริบ มีวิสัยทัศน์ มองเห็นโอกาสและทันเหตุการณ์ กล้าคิด กล้าทำ กล้าตัดสินใจ จึงมีความสำคัญยิ่ง ภาวะผู้นำของผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ มีทักษะและประสบการณ์ จะสามารถนำพาองค์กรให้มาถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันที่จะดำเนินงานเพื่อบ่มงูไปสูเป้าหมายตามแผนงานที่ตั้งไว้ร่วมกันได้ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2565)

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา เรื่อง "รูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย" โดยศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อทราบถึงหลักพุทธจิตวิทยาที่ส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในการบริหารองค์กรธุรกิจเครือข่ายเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในองค์กรต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมและหลักจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย
2. เพื่อสังเคราะห์รูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย
3. เพื่อประเมินและนำเสนอรูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Desing) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมและหลักจิตวิทยา สังเคราะห์องค์ความรู้ และนำเสนอองค์ความรู้พุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย

การดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอนหลัก

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาผ่านการทำ Document Research จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือตำรา งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 สังเคราะห์รูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในการบริหารองค์กรธุรกิจเครือข่าย โดยวิธี (In-depth Interview) นำประเด็นจากการวิเคราะห์ในขั้นตอนที่ 1 สร้างแบบสัมภาษณ์ผ่านความเห็นชอบจากอาจารย์ผู้ควบคุมคุณวิจัย (Fact Validity) และการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญ 5 คน มีค่า IOC = 0.93 ตรวจสอบโครงสร้างเชิงเนื้อหา CVI 0.96 เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 19 คน นำข้อมูลมาวิเคราะห์ใช้ 3 วิธีดังนี้ 1) ยืนยันความตรงของข้อมูลด้วยวิธีสามเส้า (Triangulation Technic) 2) แบบ Logical Matrix วิเคราะห์การเชื่อมโยงปัจจัยสัมพันธ์ และ 3) วิเคราะห์องค์ความรู้ด้วย (6'C QDAT Technic) สรุปข้อค้นพบองค์ความรู้รูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่ายเพื่อนำเสนอต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการประเมินรูปแบบผ่านการจัดสนทนากลุ่มกับผู้เชี่ยวชาญ 12 คน และการประชุมผู้เชี่ยวชาญพิเศษอีก 9 คน เพื่อประเมินใน 4 ด้านคือ ความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความมีประโยชน์

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้เทคนิคผสมผสานทั้งเทคนิคสามเส้า Logical Matrix Analysis และเทคนิค 6'C QDAT โดยคาดว่าจะได้รูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำที่มีองค์ประกอบครอบคลุม 5 ด้าน ได้แก่ การใช้สติ ภาวะผู้นำต้นแบบ การสร้างสรรค์สุขและความสำเร็จ ความยั่งยืนในองค์กร และการเพิ่มคุณค่า ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นหลักสูตรระยะสั้นในองค์กรธุรกิจเครือข่ายและเป็นต้นแบบในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรต่อไป

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยในครั้งนี้ ขอนำเสนอตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาหลักพุทธธรรมและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ พบว่า รูปแบบพุทธจิตส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจ มีอยู่หลายทฤษฎีทั้งในด้านหลักพุทธธรรม ทฤษฎีจิตวิทยา แนวคิดคุณสมบัติภาวะผู้นำองค์กรธุรกิจเครือข่ายประกอบด้วยหลักพุทธธรรม 2 หลัก คือ หลักไตรสิกขา หลักพละ 5 และทฤษฎีจิตวิทยา 2 หลัก คือ หลักทฤษฎีการสร้างแรงจูงใจของมาสโลว์ แนวคิดทฤษฎีจิตวิทยาเชิงบวกของ PERMA Model ซึ่งสอดคล้องเหมาะสมกับรูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย ด้านภาวะผู้นำคุณธรรม ภาวะผู้นำสร้างสุข ภาวะผู้นำต้นแบบในการสร้างความเชื่อ สร้างแรงจูงใจ สร้างสรรค์สุขในองค์กร สร้างธุรกิจเครือข่าย และระบบการสื่อสารองค์กรในสังคมดิจิทัล

2. จากกระบวนการส่งเสริมทางพุทธจิตวิทยา สร้างรูปแบบพุทธจิตวิทยา ส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย พบว่า การสร้างรูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่ายเป็นการบูรณาการ 3 ศาสตร์แห่งปัญญาเข้าด้วยกัน คือ พุทธธรรม แนวคิดทฤษฎีจิตวิทยาและแนวคิดคุณสมบัติภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย เพื่อได้รูปแบบพุทธจิตวิทยา ส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย เรียกว่าพุทธจิตภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุข 2MCSV model ซึ่งเป็นรูปแบบประกอบด้วย 1) ชื่อรูปแบบ 2) หลักการและเหตุผล 3) วัตถุประสงค์ 4) เนื้อหาของรูปแบบ 5) การนำรูปแบบไปใช้งาน และ 6) การติดตามและประเมินผล โดยเนื้อหาในรูปแบบเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจากกิจกรรมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขภาวะองค์กรรวมทั้ง 6 ด้าน องค์ความรู้รูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย “พุทธจิตภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุข 2MCSV model” ประกอบด้วย 1) Mindfulness การใช้สติในการดำเนินชีวิตและการดำเนินธุรกิจ 2) Model leadership ภาวะผู้นำต้นแบบ 3) Creative happiness การสร้างสรรค์สุขในองค์กร 4) Sustainability การสร้างความยั่งยืน 5) Value addition การเพิ่มคุณค่า เป็นคุณสมบัติพุทธจิตภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขอย่างมีสติในการบริหารองค์กรธุรกิจเครือข่ายในสังคมดิจิทัล ทั้งสุขนอกตัวและสุขในตัว ทั้งสุขในตน สุขในคนและสุขในงาน จากสุขภาวะองค์กรรวมทั้ง 6 ด้าน เพื่อสร้างความเชื่อ สร้างแรงจูงใจ และสร้างธุรกิจเครือข่าย

3. การประเมินองค์ความรู้รูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย โดยผู้ทรงคุณวุฒิ ด้วยการประยุกต์หลักการประเมินระบบแบบอิงมาตรฐาน (Evaluation Standard) 4 ด้าน ประเมินด้วยระบบแบบอิงมาตรฐาน (Evaluation Standard) 4 มาตรฐาน คือ มาตรฐานด้านความถูกต้อง (Accuracy Standards) มาตรฐานด้านความเหมาะสม (Propriety Standards) มาตรฐานด้านความเป็นไปได้ (Feasibility Standards) มาตรฐานด้านการใช้ประโยชน์ (Utility Standards) การประเมินตัดสินมีค่า $\bar{x}$ Bar ที่ 4.556 SD ที่ 0.314 มีประสิทธิภาพ นำไปใช้ได้จริง

สรุปผลการวิจัยและการอภิปรายผลการวิจัย

จากข้อมูลการวิจัยที่ได้ผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ตามขั้นตอนระเบียบวิธีวิทยาการวิจัยได้ข้อสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

งานวิจัยนี้ ศึกษาเกี่ยวกับพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย โดยมีการค้นพบว่า พุทธจิตวิทยาภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกผ่านกาย วาจา ใจ ตามหลักพุทธธรรมและทฤษฎีจิตวิทยาเชิงบวก

เพื่อสร้างความสุขในตัว สุขในคนและสุขในงาน ในด้านภาวะผู้นำในการบริหารองค์กร ธุรกิจเครือข่าย พบว่า เน้นการสร้าง ความเชื่อ แรงจูงใจและระบบการสื่อสารองค์กรที่ทันสมัย ส่วนพุทธจิตภาวะผู้นำสร้างสุขนั้นเกิดจากการส่งเสริมและถ่ายทอดความรู้ ทำให้ผู้นำมีคุณลักษณะตามหลักพุทธจิตวิทยาและหลักไตรสิกขา

ผลการวิจัยได้นำเสนอรูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุข (2MCSV Model) ที่บูรณาการศาสตร์พุทธธรรมกับจิตวิทยา เพื่อพัฒนาผู้นำต้นแบบในการบริหารองค์กรธุรกิจเครือข่ายให้มีคุณธรรม มีความสุขและสามารถนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จ โดยผลการประเมินรูปแบบโดยผู้เชี่ยวชาญพบว่า มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) 4.45 และ $SD = 0.104$ แสดงว่าสามารถนำไปใช้ได้จริง มีความถูกต้อง เหมาะสมและเป็นประโยชน์

สามารถอภิปรายผลการวิจัยในประเด็นที่สำคัญจากข้อค้นพบในการวิจัย ดังนี้

1. ภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขตามหลักไตรสิกขาในองค์กรธุรกิจเครือข่าย โดยผู้นำองค์กรนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในการบริหารตนและบริหารองค์กรธุรกิจเครือข่าย เป็นผู้นำที่มีคุณสมบัติภาวะผู้นำเป็นคนดี มีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรงทั้งกาย วาจา ใจต่อตนเองต่อครอบครัว ต่อสังคม ต่อองค์กร เป็นผู้นำต้นแบบในการดำเนินชีวิตและดำเนินธุรกิจ มีความรอบรู้ มีวิสัยทัศน์และกระบวนทัศน์ในการบริหารบุคคลในองค์กร สร้างความสุขในองค์กร การที่ผู้นำองค์กรเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนด้วยศีลสมาธิ ปัญญา จะเป็นหลักประกันของความดีมีคุณธรรมในองค์กรมีจิตสำนึกแห่งการถ่ายทอดความปรารถนาดีให้ผู้อื่นมีความสุข มีแนวคิด มีหลักการในการบริหารปัญหาและอุปสรรคด้วยปัญญา ไม่โทษตนเองและบุคคลอื่น เข้าใจเหตุแห่งทุกข์ แต่เลือกสุขด้วยความเข้าใจ เข้าใจเหตุ เข้าใจผล เข้าใจคน เข้าใจงาน เป็นตัวอย่างของการกระทำที่ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดจรรยาบรรณ มีแผนงานในการดำเนินชีวิตและดำเนินธุรกิจ มีสติ มีความรอบรู้ รอบคอบทั้งหลักการ แนวคิด ความรู้ ทักษะและประสบการณ์ สร้างสุขในองค์กร สุขในตน สุขในคน และสุขในงาน มีความเชื่อและความศรัทธาจากเครือข่ายบุคคลในองค์กร เป็นการขับเคลื่อนองค์กรด้วยภาวะผู้นำคุณธรรมและถ่ายทอดสู่ผู้นำรุ่นใหม่ในองค์กร สอดคล้องกับ พระใบฎิกาชิตศักดิ์ สุธีโร (น้อยอ่อน) (2560) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โรงเรียนกระสังพิทยาคม ตำบลกระสัง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยสรุปดังนี้ “ไตรสิกขาตามแนวทางพระพุทธศาสนาสอนให้คนได้ปฏิบัติอยู่ในศีล มีการเคารพกฎระเบียบ เมื่อทุก ๆ คนมีศีลก็จะทำให้มีความสุข เพราะศีล คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง เพื่อพัฒนาจิตให้เป็นสมาธิ เพราะสมาธิ คือ

ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดศักยภาพ เช่น มีสมาธิอย่างสูง เมื่อจิตมีสมาธิเมื่อจิตตั้งมั่นแล้วก็สามารถพัฒนาปัญญาได้เพราะปัญญา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง จนสามารถนำหลักไตรสิกขาเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตและปัญญาให้มีความเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปตามลำดับจนบรรลุถึงผลแห่งความสำเร็จตามกระบวนการไตรสิกขาการประยุกต์ใช้ไตรสิกขาทำให้เกิดคุณค่า 1) ด้านการเรียนการสอน 2) ด้านคุณธรรม 3) การดำเนินชีวิต 4) ด้านความขยัน 5) ด้านการอ่อนน้อมถ่อมตน”

2. ภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขตามหลักพละ 5 ในองค์กรธุรกิจเครือข่าย ผู้นำในองค์กรธุรกิจเครือข่ายได้นำหลักพละ 5 มาส่งเสริมหล่อหลอมคุณสมบัติภาวะผู้นำในตนเองโดยการปฏิบัติเพื่อให้เกิดอุปนิสัยในการฝึกตน ฝึกคน ให้มีพลังแห่งความสำเร็จในการดำรงชีวิตและการดำเนินงาน อย่างมีสติ มีความศรัทธาในองค์กรธรรมพละ 5 คือ ศรัทธาพละ วิริยะพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ ผู้นำองค์กรมีสติ สมาธิ และปัญญาในการใช้ความสามารถ (Ability) มีความพยายาม (Effort) เป็นแรงจูงใจให้ผู้นำได้ใช้ศักยภาพแบบไร้ขีดจำกัด ในการบริหารตน บริหารคน บริหารงานงาน ให้มีผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย มองตน มองคน มองงานด้วยความสำคัญและมีความสุข พละ 5 เป็นธรรมที่เป็นพลังในการดำเนินชีวิตทั้งเบื้องต้นในการใช้ชีวิตและพัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้นตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นทักษะสำคัญของพุทธภาวะผู้นำ เพื่อส่งเสริมบุคลิกภายนอกและบุคลิกภายในให้มีความมั่นคงแข็งแกร่งในสังคมยุคดิจิทัล (Social Digital) ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับ พระราชพงศาวดาร (น้อย กาละสังข์) (2566) ทำการศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างพลังใจของชาวพุทธในสหรัฐอเมริกาตามหลักพละ 5 กรณีศึกษาวัดมงคลเทพมุนีแนวทางการเสริมสร้างกำลังใจชาวพุทธตามหลักพละ 5 ผลโดยสรุป คือ ควรดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้ คือ ขั้นที่ 1 เสริมสร้างความเชื่อให้แน่วแน่ในสิ่งที่ถูกต้องตามเชื่อ แน่วแน่ในคุณงามความดีว่าทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งล่อใจที่จะชักจูงให้ทำในสิ่งไม่ดีและตั้งใจมั่นไม่ย่อท้อต่อความดีที่ทำ ขั้นที่ 2 เสริมสร้างความเพียรพยายาม ให้มีความขยันหมั่นเพียรในการทำกิจต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอความเพียร การปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ต้องใช้ความเพียรพยายามในการปฏิบัติเพื่อให้หน้าที่ที่รับผิดชอบนั้นประสบความสำเร็จ ขั้นที่ 3 เสริมสร้างให้มีสติ สัมปชัญญะ ให้มีสติจดจ่อ อยู่ในปัจจุบันขณะและประคองสติได้ตลอดเวลาเป็นการเสริมสร้างให้มีความตื่นตัวไม่หลงลืม ลดความประมาทในการทำกิจต่าง ๆ ขั้นที่ 4 เสริมสร้างจิตใจให้มีความตั้งมั่นมีความสงบตั้งอยู่ในอารมณ์เดียวอย่างมั่นคงแรงกล้า ต่อสิ่งที่กำลังกระทำ ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งรบกวนต่าง ๆ ที่อยู่รายล้อม เป็นการเสริมสร้างให้มีความตั้งมั่นจดจ่อ

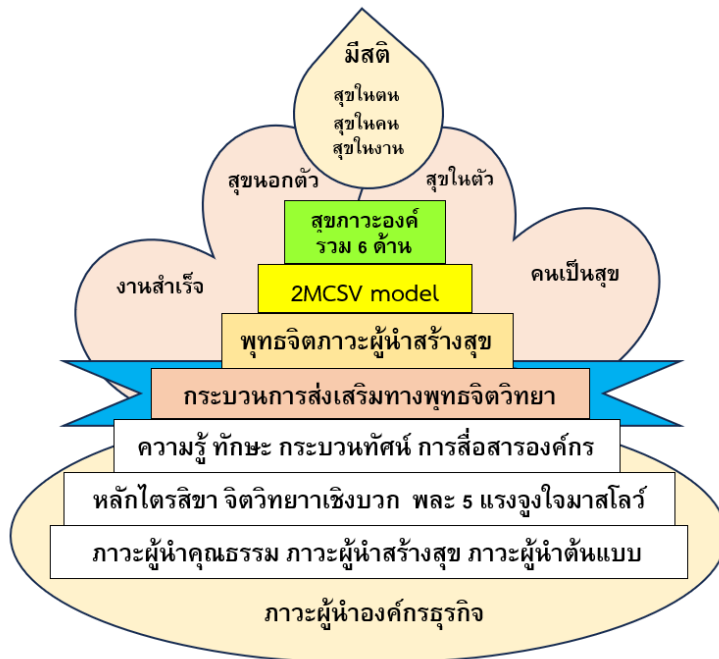
ไม่คิดฟุ้งซ่าน ในการทำกิจต่าง ๆ ขั้นที่ 5 เสริมสร้างความรู้ที่ ถูกต้องมีความคิดที่ถูกต้อง ตรงกับความจริงรู้ว่าสิ่งไหนคือสิ่งที่ชอบ สิ่งไหนเป็นสิ่งที่ไม่ชอบ สิ่งไหนดี สิ่งไหนไม่ดี ไม่หลงมกมายในอบายมุขต่าง ๆ เป็นการเสริมสร้างให้มีความรอบรู้ในสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง ไม่หลงมกมายในทางที่ผิด

3. พุทธจิตภาวะผู้นำสร้างสุข (2MCSV Model) การสร้างรูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย เป็นกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการบูรณาการกระบวนการทางพุทธจิตวิทยา จากหลักพุทธธรรมกับแนวคิดทฤษฎีจิตวิทยาและภาวะผู้นำในการบริหารองค์กรธุรกิจเครือข่าย ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ วิเคราะห์และสังเคราะห์ ด้วยการยืนยันสามเส้า (Triangulation Technic) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 20 คน ร่างรูปแบบประเมินด้วยแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับผู้เชี่ยวชาญจำนวน 12 คน นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์หาความสัมพันธ์สอดคล้องร่วมกัน (Logical Matrix Technic) สร้างองค์ความรู้ พุทธจิตภาวะผู้นำสร้างสุข (2MCSV Model) ประเมินด้วยการประชุมผู้เชี่ยวชาญพิเศษ (Connoisseurship) จำนวน 8 คน ด้วยแบบคำถามประเมินแก้ไขปรับปรุงองค์ความรู้รูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย เรียกว่า “พุทธจิตภาวะผู้นำสร้างสุข (2MCSV Model)” ซึ่งเป็นรูปแบบประกอบด้วย 1) ชื่อรูปแบบ 2) หลักการและเหตุผล 3) วัตถุประสงค์ 4) เนื้อหาของรูปแบบ 5) การนำรูปแบบไปใช้งาน และ 6) การติดตามและประเมินผล โดยเนื้อหาในรูปแบบเป็นการเรียนรู้และปฏิบัติ 4 กิจกรรม เพื่อส่งเสริมหล่อหลอมพุทธจิตภาวะผู้นำสร้างสุข (2MCSV Model) โดยการประเมินสังเกตการเปลี่ยนแปลงจากสุขภาวะองค์กรรวมทั้ง 6 ด้าน ด้วยวุฒิภาวะผู้นำในตนเองเทียบกันด้วยระยะเวลา 30 วัน 60 วัน สรุปการเปลี่ยนแปลงเพื่อแบ่งปันประสบการณ์ในกลุ่มองค์กร

รูปแบบนี้ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ: M-Mindfulness คือ การมีสติในการดำเนินชีวิตและธุรกิจ, M-Model Leadership คือ การเป็นผู้นำต้นแบบที่สร้างความเชื่อ แรงจูงใจ และความสุขในองค์กร, Creative Happiness คือ การสร้างสรรค์สุขทั้งในตนเองและองค์กร, Sustainability คือ การสร้างความยั่งยืนผ่านการถ่ายทอดภาวะผู้นำสู่รุ่นต่อไป และ Value Addition คือ การเพิ่มคุณค่าทั้งในระดับบุคคลและองค์กร โมเดลนี้เน้นการพัฒนาผู้นำที่มีสติ มีคุณธรรม สามารถสร้างความสุขและความยั่งยืนในองค์กร โดยผสมผสานแนวคิดทางพุทธศาสนากับการบริหารธุรกิจสมัยใหม่ ผู้นำต้องสามารถเป็นต้นแบบที่ดี สร้างแรงบันดาลใจและถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์สู่ผู้อื่น เพื่อสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งและยั่งยืน

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากผลการศึกษาครั้งนี้ เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ รูปแบบพุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย โดยผู้วิจัยได้ศึกษาคุณสมบัติภาวะผู้นำดังกล่าว ด้วยกระบวนการวิจัยทั้งเชิงคุณภาพ โดยสรุปองค์ความรู้ “พุทธจิตภาวะผู้นำสร้างสุข 2MCSV model” ดังภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัยต่อไปนี้



ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย “พุทธจิตภาวะผู้นำสร้างสุข 2MCSV Model”

ภาวะผู้นำในองค์กรธุรกิจเครือข่ายเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรให้มีความก้าวหน้า มั่นคงและยั่งยืนในยุคสังคมดิจิทัล โดยมีการบูรณาการระหว่างหลักพุทธธรรมและทฤษฎีจิตวิทยาเพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขผ่านรูปแบบ 2MCSV Model ผู้นำต้องมีการใช้สติในการตัดสินใจและแก้ปัญหา พร้อมทั้งสร้างความเชื่อและแรงงูใจให้กับทีม โดยต้องเป็นต้นแบบที่ดีทั้งในด้านการดำเนินชีวิตและการทำธุรกิจ มีการสร้างสรรค์สุขในองค์กรผ่านกิจกรรมสายสัมพันธ์ และส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ร่างกาย จิตใจ สังคม ปัญญา อารมณ์และศรัทธา

การสร้างคามยั่งยืนในองค์กรเกิดจากการถ่ายทอดภาวะผู้นำต้นแบบสู่รุ่นต่อไป จนกลายเป็นวัฒนธรรมองค์กร โดยยึดหลัก 5S คือ ยิ้มแย้มแจ่มใส (Smile) ความรวดเร็ว

(Speed) ความสำเร็จ (Success) ความยั่งยืน (Sustainability) และความพึงพอใจ (Satisfaction) นอกจากนี้ ผู้นำต้องมีการเพิ่มคุณค่าให้กับตนเอง ครอบครัว และองค์กร ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรม มีคุณธรรม และดำเนินธุรกิจอย่างมีจรรยาบรรณ ภายใต้แนวคิด "หลักธรรมนำคน จิตวิทยานำงาน" เพื่อให้งานสำเร็จและคนเป็นสุข

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน สามารถนำรูปแบบพุทธจิตภาวะผู้นำ สร้างสุข ไปปรับใช้อย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง ซึ่งจะเกิดประโยชน์ต่อการบริหารบุคคล ในองค์กร

2) ปัจจุบันผู้นำหรือผู้บริหารเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหลายมิติของสังคม ดิจิทัล บุคคลในองค์กร ผ่านการปรับตัวด้วยกระบวนการทางพุทธจิตวิทยาไม่มากพอ การบูรณาการหลักพุทธธรรมและหลักทฤษฎีจิตวิทยาส่งเสริมหล่อหลอม เพิ่มเติมเข้าไปใน กิจกรรมต่างๆ จะช่วยเพิ่มคุณสมบัติพุทธจิตวิทยาภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กร จะเป็น ทางเลือกในการบริหารภาวะผู้นำสร้างสุขในองค์กรและผู้บริหารยังเป็นส่วนสำคัญในการ ส่งเสริมหล่อหลอมให้บุคคลในองค์กรเป็นคนดีมีคุณธรรมและจริยธรรมให้มากยิ่งขึ้น

3) สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ไปประยุกต์ใช้จัดทำเป็นหลักสูตร อบรมสัมมนา หรือโปรแกรมเพื่อพัฒนาบุคคลในองค์กร เนื่องจากผลการศึกษารูปแบบพุทธ วิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย ได้ผ่านกระบวนการ ศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ เชื่อถือได้ ทำให้ได้คุณสมบัติพุทธจิตวิทยาภาวะผู้นำสร้างสรรค์ สุขในมิติของการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อกำหนดเป็นคุณลักษณะภาวะผู้นำต้นแบบในการ บริหารองค์กรที่นำไปใช้ในการพัฒนาได้

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ศึกษาวิจัยการวิเคราะห์โมเดลเชิงสาเหตุเพื่อศึกษาองค์ประกอบรูปแบบ พุทธจิตวิทยาส่งเสริมภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุขในองค์กรธุรกิจเครือข่าย

2) ศึกษาวิจัยผสานวิธี ด้วยเทคนิคเดลฟายและนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ เชิงยืนยันอีกครั้ง เพื่อสนับสนุนผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือสูงขึ้น

3) ควรมีการศึกษาด้านนี้ซ้ำวัด คุณสมบัติพุทธจิตวิทยาภาวะผู้นำสร้างสรรค์สุข ครอบคลุมกระบวนการวัดและประเมินผลการพัฒนาพุทธจิตวิทยาสร้างสรรค์สุขในองค์กร ธุรกิจเครือข่าย

4) ควรเพิ่มเติมการศึกษาวิจัยที่หลากหลายวิธีมากขึ้น เช่น การวิจัยเชิงทดลอง ด้วยการนำหลักธรรมที่หลากหลายมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบฯ หรือโปรแกรม อาจจะใช้ในรูปแบบของการฝึกอบรม หรือการจัดทำคู่มือเกี่ยวกับวิธีการบริหารเชิงพุทธจิตวิทยาสำหรับภาวะผู้นำในการบริหารองค์กรธุรกิจเครือข่าย เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพบริหารองค์กรมากขึ้น

3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบการพัฒนาภาวะผู้นำ เช่น องค์กรการบริหารส่วนต่าง ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำองค์กรแบบประยุกต์ใช้การพัฒนาในเชิงพุทธจิตวิทยาทั้งการบริหารตน บริหารคน และบริหารงานในองค์กร ตามการค้นพบจากการศึกษาวิจัยนี้

2) สามารถนำคุณสมบัติพุทธจิตภาวะผู้นำ ไปใช้ในการคัดเลือกบุคคลเพื่อการเข้าสู่ตำแหน่ง หรือการเลื่อนระดับในตำแหน่งทางการบริหารองค์กรที่สูงขึ้น

3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดให้มโนนโยบายการดูแลสุขภาวะองค์รวมที่ 6 ด้านของบุคคลากร โดยให้มีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติตนสามารถเป็นกัลยาณมิตรดูแลร่วมกันได้

รายการอ้างอิง

- จิรเมธ ขำสังข์. (2566). *สมรรถนะผู้นำเชิงพุทธจิตวิทยาเพื่อส่งเสริมความสุขในการทำงานของวิศวกรไทย* (ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิพนธ์). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระนครศรีอยุธยา.
- พระโกศล มณีรัตน (ณัฐม). (2561). *รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำทางการบริหารเชิงพุทธของผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาคเหนือตอนล่าง* (ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิพนธ์). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระนครศรีอยุธยา.
- พระใบฎีกาธีรศักดิ์ สุธีโร (น้อยอ่อน). (2565). *ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โรงเรียนกระสังพิทยาคม ตำบลกระสัง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระนครศรีอยุธยา.

- พระมหาเถรานุวัตร. (2564). รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำทางการบริหารเชิงพุทธของผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาคเหนือตอนล่าง. *วารสารวิจัย*, 12(2), 1-15.
- พระมหาสิริยศ สิริยโส (ชาลีเปี่ยม). (2564). รูปแบบการบริหารจัดการการศึกษาแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของโรงเรียนการกุศลในพุทธศาสนา (ดุสิตนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระนครศรีอยุธยา.
- พระราชมงคลวิเทศ (น้อย กาละสังข์). (2560). การเสริมสร้างพลังใจของชาวพุทธในสหรัฐอเมริกาตามหลักพละ 5: กรณศึกษา วัดมณฑลเทศาภิบาล (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระนครศรีอยุธยา.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). (2556). *ภาวะผู้นำ* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- “_____”. (2564). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพฯ : สหธรรมมิก.
- “_____”. (2565). *ภาวะผู้นำ* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- สมประวิณ มันประเสริฐ. (2565). มุมมองเศรษฐกิจปี 2022. สืบค้น 14 พฤศจิกายน 2565, จาก <https://www.scb.co.th/about-us/news/jun-2565>
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality* (2nd ed.). New York: Harper & Row.
- Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. New York: Oxford University Press.
- Ross, D. (2022). *Who Are We?*. Retrieved November 15, 2024, from <https://brandane.com/>